

Text je autorským dílem, které podléhá ochraně podle autorského zákona. Užití tohoto díla je možné pouze formou studia. Jakékoliv jiné užití, zejména rozmnožování nebo poskytování třetím osobám, podléhá sankcím dle § 40 autorského zákona a § 152 trestního zákoníku.

KAREL KRAUS

MISANTROPOVA DVOJÍ TVÁŘ

Ve světovém písemnictví je nemálo děl, o jejichž smysl a výklad se nepřestává zápolit. Patří k nim i Molèrův *Misanthrop*. U něho, snad dokonce víc než v jiných případech, bije do očí rozpor mezi autorovým záměrem a různými, někdy protichůdnými významy, které této hře, jejím postavám a jejímu poslání přiřítají herci, kritika, čtenáři, diváci. Na mrtvé zapomínáme, všechno živé se prosazuje. Tichý obecný souhlas a chladný obdiv nebývá nejpřesvědčivějším důkazem velikosti nebo časovosti díla, zvláště díla dramatického. Pochyby, výhrady, diskuse, lopotné hledání provází právě největší tvůrčí činy: *Hamleta*, *Dona Quijota*, *Misanropa*.

Čím úporněji se dílo probíjí staletími, čím širší myšlenkový rozkmit má, tím pravděpodobněji zpravidla obráží představy a pocity také dalších pokolení, tím samostatněji žije v povědomí, často mimo prvotní autorův záměr, někdy dokonce nad něj nebo proti němu. Jen v tomto smyslu lze hovořit o dílech nadčasových.

To není samozřejmě obhajoba libovůle při výkladu klasické tvorby, vulgární aktualizace, nehistorického přístupu. Avšak ani tisícerý pokus o rekonstrukci původního dopadu *Misanropa*, o výklad hry z dobových souvislostí, z Molièrovy umělecké osobnosti, z dramatické stavby díla a jeho odezvy, nepřesvědčí diváka, natož umělce, že by se měl vzdát práva setkat se s *Misanropem* bezprostředně a po svém.

Přesto nebude snad od místa poukázat na některé okolnosti vzniku a přijetí díla, a zejména na určité rysy postav, situační výstavby i dramatické skladby. Letitý spor o výklad *Misanropa* se vyhroutil do dvou krajních přístupů. Je třeba uvést oba:

Alcest je směšný, žlučovitý, nespolečenský mrzout, škarohlídský moralista, který by chtěl všechny lidi kolem sebe, a vůbec celý svět, změnit podle svých velmi vyhraněných představ. A poněvadž se mu to nedaří, a naštěstí ani podařit nemůže, opouští společnost – vlastně je z ní vyhnán.

Alcest je světlý hrdina, vznešený a ušlechtilý bojovník za pravdu absolutní, za čistý, upřímný vztah mezi lidmi, za mravnost nezkalenou společenskou přetvářkou. Neúprosný kritik společnosti, mileneček ryzího citu. Protože tragicky ztroskotává v lásce i ve snahách nápravných, uchyluje se do samoty, aby se oddal meditacím o budoucím lepším lidstvu.

Obojí pojetí lze obsáhle a výmluvně dokládat. Nejedna spis byl tomu věnován. Ovšem prostý rozum, poctivý výklad textu i historie napovídají, kde by se nejspíš mohl hledat smysl hry. Vždyť celou Molièrovou tvorbou prosvítá střízlivá humanistická zásada zlaté střední cesty. Bohužel cesta je příliš široká, než abychom onu správnou stopu vysledovali bez úsilí. Autorovu záměru i jeho vlastní inscenaci *Misanropa* je bližší první pojetí. Druhé, prosazované zejména Rousseauem, pak představiteli francouzské revoluce, a v podstatě přijaté i Goethem, vytříbil a dovršil romantismus.

Co však je ve hře opravdu dáno?

Prostředí komedie. Salon nejvyšší společenské smetánky, šlechty blízké dvoru Ludvíka XIV. Rafinovaná kultura chování, šatu, řeči. Duchaplné a rádoby duchaplné hovory v preciózním stylu, který Molière už neodolatelně napadl několikrát. Každá dáma i dámička své cti jen trochu dbalá se obklopuje houfcem galantních darmošlapů, Molièrem

nenáviděných a pronásledovaných „petits marquis“, šlechtických hejsků. Přijímá jejich dvoření, trpělivě naslouchá nakadeřeným žvástům a snaží se je předstihnout tlachem ještě kudrlinkovatějším. Jsou salony, kde se „dělá literatura“, a kde se chtěj nechtěj scházejí osobnosti vynikající. Ovšem mnohem víc je salonů, kde se dělají jenom drby, kde se pěstuje umění „portrétu“ (brilantní ukázky této módní zábavy podává v *Misanthropovi* Celimena), kousavého a častěji nepokrytě zlomyslného vyličení některého ze známých. Salon Celimenin je jedním z nejvznešenějších a nejvybranějších, Alcest sem patří původem, vychováním, zjevem, styky i projevem. Proto je neodolatelně komické (pro současníky), vybuchuje-li vzteky nad přítelem, který vzdáleného známého při náhodném setkání objal a zahrnul mnohomluvnou zdvořilostí. Tak se totiž zdravilo běžně a nikomu to nepřipadalo výstřednější, než dnešní potřesení rukou. Proto je směšné a neuvěřitelné, navrhuje-li Alcest Celimeně, aby s ním odešla do samoty, což zhruba znamená na některé venkovské sídlo. Pro takovou nehoráznost bychom sotva shledali současný příměr. V provozování salonu nemá totiž Celimena pouhé rozptýlení a zábavu, ale skutečný a jediný smysl života (což samo dostatečně charakterizuje koketu velkého stylu), bez něho by přestala být ženou, a vůbec člověkem. A nastokrát směšný je Alcest, může-li ho vůbec napadnout, že milenka by s odchodem do ústraní po jeho boku někdy souhlasila.

Alcestova povaha. Dobový význam termínu *misanthrop* (podle *Slovníku Akademie*, 1694) míní člověka, který nemá rád lidi, protivného, podivínského mrzouta, společnosti se stranicího nepřitele radovánek. Ještě přesněji určuje Alcestovy základní rysy podtitulek prvního knižního vydání, který říká, že je *atrabilaire* (tedy doslova a do písmene *melancholik*), tj. plný černé a zanícené žluči. Soudobé lékařství tak označovalo člověka chorobně trudnomyslného, popudlivého hypochondra. Tím už Molière zřejmě neurčil jen Alcestovu povahu, nýbrž celé pojetí komedie. Silný mravní obsah podkládá názvu hry až pozdější interpretace. Alcest se totiž vskutku projevuje jako chorobný prchlivec, neschopný se ovládat. Ve zlostné výbušnosti nečiní rozdíl mezi malicherným pokleskem a vážným proviněním. Nad několika plytkými veršiky láteří málem stejně, jako nad Celimeninou nevěrou. Každému sice rád říká pravdu do očí, a neohlíží se, co tím způsobí, avšak běduje a proklíná, má-li sám snášet následky své pravdomluvnosti. Protože svět se dost nezajímá o soudní spor, který vede, spílá lidské netečnosti a odmítá akceptovat nejběžnější dobový úzus. Velmi výrazným rysem jeho povahy je, že se pasuje na samozvaného oprávněného mravů, a hlavně dbá, aby nikomu neuniklo, že jediným spravedlivým je on sám. Šmahem a bez výjimky odsuzuje kdekoho, nedovede ocenit ani dobrotu, oddanost a moudrou rozvahu šlechtetného a věrného přítele. Ublíží-li mu někdo, neváhá ublížit sám. Zrazen milenkou, prchlivě nabízí ruku její sestřenici. Nikoli proto, aby kajícně uznal a odměnil její lásku, nýbrž aby se začerstva pomstil. Je sobecký, zcela soustředěný na sebe. Celimeně by odpustil, kdyby byla ochotna provázet ho do venkovské rezidence. K tomu ho však nenabádá zoufalá láska, ale skoro zběsilá touha mít ji tam jen pro sebe, a třeba zneuctěnou, aby si ji tím snáze tyranicky podmanil. Když je posléze sám nucen opustit společnost, a nemá už na vybranou, protože se k tomu dohnal sám, vrhá světu do tváře obvinění, že ho není hoden. Domyslíme-li, co znamená, že svárlivý prchlivec a ublíženec je zamilovaný – a ještě k tomu do koho! – zřetelně se vyjeví žánrová poloha hry: titulní list první edice o tom nedovoluje pochybovat: *Le Misanthrope ou l'Atrabilaire amoureux*.

Děj a komika; stavba a sloh. Chudobou vnějšího dění se s *Misanthropem* může měřit jen málokterá hra. Obsah hlavních situací se dá shrnout do dvou vět. Jde o psychologickou komedii přesně a nadmíru jemně odstíněných charakterů. O tom, co na ně působí zvenčí, se dovídáme jen povšechně, náznakem a nepřímo, z vyprávění (Alcestův spor, jeho čestný soud s Orontem, Celimenina proradnost, její důvěrný styk s ctiteli). Komedialní podoba hry není v prvním plánu a nenabízí se. Alcest je směšný leda svou urputnou a nemístnou vážností, nedružným chováním a příliš snadnou výbušností. Vystupuje v situacích, které jsou komicky

pojaty, nikoli provedeny. Ostatně trpí, skutečně trpí, a to už přechází všechen smích. Čím komičtější připadá svým partnerům, tím méně veselí vyvolává v hledišti. Svádí to k domněnce, že i Molière mohl několika tahy pera učinit z *Misanropa* tragédií, a že od toho upustil záměrně. Proto jeho komika, jak bylo pěkně řečeno, bolí. Ryze komediálních prvků využívá v dramatické stavbě nenápadně. Rozvíjí, obměňuje a propracovává vlastně jedinou základní situaci. Alcest chce pohovořit s milenkou o samotě, aby dosáhl vyjasnění, a pokud možno i řešení vzájemných vztahů. Jeho úmysl však neustále naráží na nepředvídané překážky. V prvním dějství je zdržován rozepří s přítelem a nevítanou návštěvou Oronta. Ve druhém dějství, sotva načal rozhovor s Celimenou, přicházejí obdivovatelé. Alcest, zprvu odhodlaný odejít, vzápětí prohlašuje, že vytrvá, dokud neodejdou obtížní hejskové (jak trpkou přichuť tu má jeho směšnost!). Posléze musí vyklidit pole na příkaz čestného soudu. Ve třetím dějství ho místo důvěrné rozmluvy s Celimenou čeká protivná Arsinoe, která důkladně propírá milencinu nevěru. Ve čtvrtém dějství se zdá být rozuzlení na dosah, Alcest už natahuje po Celimeně ruku – je však přerušeno fraškovitým vstupem sluhy ohlašujícího neblahou zprávu, kterou však zapomněl přinést. Alcest musí tedy rychle domů. Neuspěje samozřejmě, a ještě si málem vynutí veřejné přelíčení s Celimenou. Kdyby pro nic jiného, už pro tuto společensky nemožnou situaci ho musí Celimena odmítnout definitivně.

Děj, stavba i žánrová poloha komedie mají vzácně jednotnou a pevnou vazbu, dovršenou v jazykové rovině plynulým, břitkým, často výrazně pointovaným veršem. Srovnání s jinou komedií, *Donem Juanem*, který vznikl mezi prací na *Misanropovi* (1665) naznačuje, že Molière podnikl dvojí pokus, odvážný i po stránce dramatické techniky. *Don Juan* prochází – proti tehdejší uznávané teorii – časově, místně i slohově odlišnými situacemi a polohami, které ústřední postavu osvětlují z různých stran. V *Misanropovi* je naopak ústřední postava vyvíjena a charakterově prokreslována v jediné, jen obměňované a stupňované situaci. Celá hra se pevně drží zásad klasicistní nauky o dramatických jednotkách.

Přijetí a ohlas. *Misanrop*, Molièrova šestnáctá hra, vzniká pozvolna, mnohem déle, než bývalo autorovým zvykem, od roku 1664, po *Tartuffovi*, vedle *Dona Juana*, ve vrcholném údobí tvorby. Hříčku, která bezprostředně předcházela, načrtl v pěti dnech: *Doktor láska*. *Misanrop* má premiéru v pátek 4. června 1666. Sklízí víc obdivu a zdvořilého uznání než zájmu a nadšení. Po prvních deseti reprízách návštěvnost ochabuje. Téhož roku dosáhne celkem čtyřiatřiceti repríz a v dalších sedmi letech – do básnickovy smrti – ještě pětadvaceti. Nepatří k největším Molièrovým úspěchům. Kritika chválí, nepřátelé mlčí. Ani náznak vzrušených pŕetek a úkladů, které provázely *Tartuffa* i *Dona Juana*. Výpady podivínského mrzouta se patrně necítila ohrožena žádná z vlivných klik. O důvod víc pro víru v jeho komičnost. Společenská kritika nezní asi nebezpečně z úst směšné postavy. Hrál ji sám Molière (další důvod), uznávaný představitel komických úloh a vytrvale neúspěšný interpret rolí vážných a tragických. V *Misanropovi* patrně zklamal obecenstvo očekávající spršky a bouře smíchu. Příliš vážný námět, příliš subtilní komika, příliš zatrpklý pohled.

1955

Text je autorským dílem, které podléhá ochraně podle autorského zákona. Užití tohoto díla je možné pouze formou studia. Jakékoliv jiné užití, zejména rozmnožování nebo poskytování třetím osobám, podléhá sankcím dle § 40 autorského zákona a § 152 trestního zákoníku.